РЭКАМЕНДАЦЫІ
ПА ВЫНІКАХ РЭСПУБЛІКАНСКАЙ КАНТРОЛЬНАЙ РАБОТЫ ПА ВУЧЭБНЫМ ПРАДМЕЦЕ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА» (Х КЛАС) у 2018/2019 вучэбным годзе

Рэспубліканская кантрольная работа (далей — РКР) па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» праводзілася ў адпаведнасці з загадам[1] Міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь з мэтай вывучэння ўзроўню адукацыйных вынікаў навучэнцаў Х класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Змест кантрольнай работы адпавядаў зместу і патрабаванням вучэбнай праграмы па вучэбным прадмеце «Беларуская мова»[2] для базавага ўзроўню вывучэння вучэбнага прадмета.

Вывучэнне фактараў, якія маглі б аказаць уздзеянне на засваенне зместу адукацыі па вучэбным прадмеце, ажыццяўлялася шляхам анкетавання навучэнцаў Х класаў і настаўнікаў-прадметнікаў, якія працуюць у гэтых класах.

Вынікі РКР з мэтай павышэння якасці адукацыі па вучэбным прадмеце могуць быць выкарыстаны настаўнікамі-прадметнікамі, спецыялістамі сістэмы павышэння кваліфікацыі, кіраўнікамі ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі, структурнымі падраздзяленнямі абласных (Мінскага гарадскога) выканаўчых камітэтаў, якія ажыццяўляюць дзяржаўна-ўладныя паўнамоцтвы ў сферы адукацыі.

Характарыстыка дыягнастычнага інструментарыю.

Дыягнастычны інструментарый для правядзення рэспубліканскай кантрольнай работы па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» складзены з улікам аб'ёму вучэбнага матэрыялу, вывучанага навучэнцамі Х класа да даты правядзення РКР (у адпаведнасці з прыкладным каляндарна-тэматычным планаваннем, рэкамендаваным навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь[3]).

Правяраемы ў ходзе РКР вучэбны матэрыял прадстаўлены ў табліцы 1.

На выкананне кантрольнай работы адводзілася 45 хвілін.

Кожны з чатырох варыянтаў кантрольнай работы ўключаў:

- 10 рознаўзроўневых заданняў (I узровень — заданні № 1, 2; II узровень — № 3, 4; III узровень — № 5, 6; IV узровень — № 7, 8; V узровень — № 9, 10);
- заданні рознага віду (два заданні з выбарам аднаго адказу з пяці прапанаваных варыянтаў; два заданні з выбарам двух правільных адказаў з пяці прапанаваных варыянтаў; два заданні на ўстанаўленне адпаведнасці паміж элементамі двух мностваў; два заданні з кароткім адказам; два заданні з разгорнутым адказам).

Пры выкананні задання № 10 неабходна было выкарыстаць веды і ўменні па розных раздзелах праграмы.

З мэтай азнаямлення ўдзельнікаў адукацыйнага працэсу са структурай кантрольнай работы была распрацавана яе дэман-

---

[1] Загад № 695 ад 17.09.2018 «Об изучении качества общего среднего образования в 2018/2019 учебном году».

[2] Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для Х—ХІ класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання (базавы ўзровень): зацв. М-вам адукацыі Рэсп. Беларусь. — Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2017. — С. 3—10.

[3] Беларуская мова і літаратура: прыкладнае каляндарна-тэматычнае планаванне. Х клас. — Мінск: НІА: Аверсэў, 2018. — 112 с.

Табліца 1. — Вучэбны матэрыял, які правяраўся ў ходзе РКР па вучэбным прадмеце «Беларуская мова»

№ п/п	Раздзел вучэбнай праграмы	Колькасць заданняў
1	Фанетыка і арфаэпія	1
2	Пунктуацыя	1
3	Лексіка. Фразеалогія	1
4	Арфаграфія	1
5	Тэкст	1
6	Марфемная будова слова	1
7	Маўленне	1
8	Словаўтварэнне	1
9	Культура маўлення	1

страцыйная версія (са снежня 2018 года размешчана на інфармацыйным рэсурсе упраўлення маніторынгу якасці адукацыі НІА па адрасе: http://monitoring.adu.by).

Вынікі выканання РКР навучэнцамі, якія вывучаюць вучэбны прадмет на базавым і павышаным узроўнях.

У РКР па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» прынялі ўдзел 4 385 навучэнцаў X класа са 170 устаноў агульнай сярэдняй адукацыі (з іх: 4 164 навучэнцы вывучаюць вучэбны прадмет на базавым узроўні, 221 — на павышаным узроўні).

Вынікі выканання РКР навучэнцамі X класа, якія вывучаюць вучэбны прадмет на базавым **(Б)** і павышаным **(П)** узроўнях, прадстаўлены ў дыяграме.

Вынікі выканання кантрольнай работы, прадстаўленыя ў дыяграме, дазваляюць канстатаваць наступнае.

1) Сярод удзельнікаў РКР на *высокім, дастатковым і сярэднім узроўнях* (адзнакі «5—10 балаў») выканалі кантрольную работу:

— 90,2 % вучняў, якія вывучаюць вучэбны прадмет на **базавым узроўні.** Сярод іх: большасць навучэнцаў (85,9 %) выканалі РКР на *дастатковым і сярэднім узроўнях* (50,8 % навучэнцаў атрымалі адзнакі «7—8 балаў»; 35,1 % — адзнакі «5—6 балаў»); 4,3 % навучэнцаў выканалі кантрольную работу на *высокім узроўні* (адзнакі «9—10 балаў»);

— 96,8 % вучняў, якія вывучаюць вучэбны прадмет на **павышаным узроўні.** Сярод іх: большасць навучэнцаў (90,9 %) выканалі РКР на *дастатковым і сярэднім узроўнях* (58,8 % навучэнцаў атрымалі адзнакі «7—8 балаў»; 32,1 % — адзнакі «5—6 балаў»); 5,9 % навучэнцаў выканалі кантрольную работу на *высокім узроўні* (адзнакі «9—10 балаў»);

2) на *здавальняючым і нізкім узроўнях* (адзнакі «1—4 бала») кантрольную работу выканалі 9,8 % вучняў, якія вывучаюць вучэбны прадмет на базавым узроўні. Сярод іх 9,6 % навучэнцаў атрымалі адзнакі «3—4 бала»; 0,2 % — адзнакі «1—2 бала».

Сярод вучняў, якія вывучаюць вучэбны прадмет на павышаным узроўні, 3,2 % вучняў атрымалі адзнакі «3—4 бала».

Якасны аналіз вынікаў выканання кантрольнай работы.

Найбольш паспяхова ўдзельнікі РКР выканалі заданні I узроўню засваення вучэбнага матэрыялу, менш паспяхо-

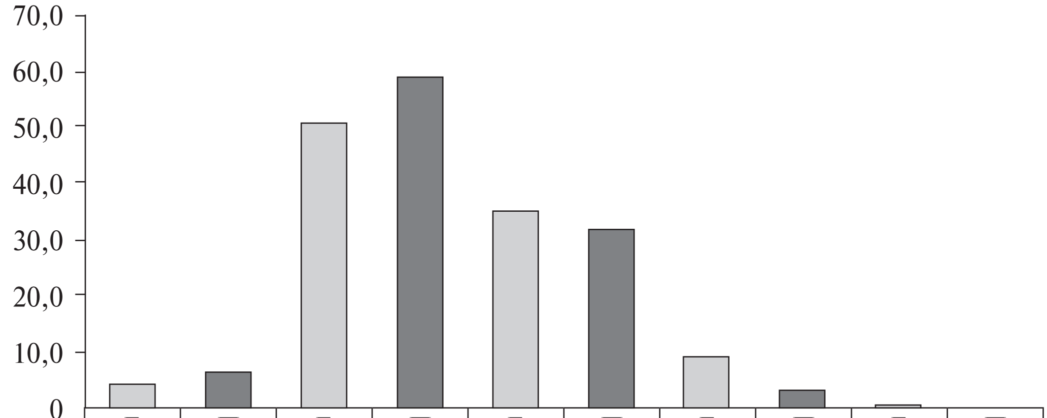

	Б	П	Б	П	Б	П	Б	П	Б	П
	Высокі ўзровень (адзнакі 9—10)		Дастатковы ўзровень (адзнакі 7—8)		Сярэдні ўзровень (адзнакі 5—6)		Здавальняючы ўзровень (адзнакі 3—4)		Нізкі ўзровень (адзнакі 1—2)	
Колькасць вучняў (у %)	4,3	5,9	50,8	58,8	35,1	32,1	9,6	3,2	0,2	0

Дыяграма. — Размеркаванне навучэнцаў, якія вывучаюць вучэбны прадмет на базавым і павышаным узроўнях, па ўзроўнях засваення вучэбнага матэрыялу (па выніках РКР), %

ва — заданні іншых узроўняў. Вынікі выканання заданняў кантрольнай работы прадстаўлены ў табліцы 2.

Заданне № 1 было накіравана на праверку засваення арфаэпічных норм беларускай мовы. Гэта заданне правільна выканалі 84,4 % навучэнцаў, 15,5 % навучэнцаў дапусцілі памылкі пры яго выкананні, 0,1 % — не прыступілі да выканання дадзенага задання.

Для выканання задання № 1 у кожным з чатырох варыянтаў былі прапанаваны словы з рознымі фанетычнымі асаблівасцямі (I варыянт — слова з фанетычнай з'явай «аглушэнне звонкага гука перад глухім», II варыянт — з фанетычнай з'явай «прыпадабненне свісцячага гука да шыпячага», III варыянт — «аглушэнне звонкага гука перад глухім», IV варыянт — «прыпадабненне гукаў па мяккасці»).

Правільна вызначылі фанетычную з'яву «аглушэнне звонкага гука перад глухім» (I варыянт) 88,3 % навучэнцаў, 11,6 % навучэнцаў дапусцілі памылкі пры яго выкананні, 0,1 % — не прыступілі да выканання дадзенага задання.

Вызначылі правільна фанетычную з'яву «прыпадабненне свісцячага гука да шыпячага» (II варыянт) 71,4 % навучэнцаў, 28,3 % навучэнцаў дапусцілі памылкі пры яго выкананні, 0,3 % — не прыступілі да выканання дадзенага задання.

Фанетычную з'яву «аглушэнне звонкага гука перад глухім» (III варыянт) правільна вызначылі 91,6 % навучэнцаў, 8,3 % навучэнцаў дапусцілі памылкі пры яго выкананні, 0,1 % — не прыступілі да выканання дадзенага задання.

Правільна вызначылі фанетычную з'яву «прыпадабненне гукаў па мяккасці» (IV варыянт) 86,7 % навучэнцаў, 13,3 % навучэнцаў дапусцілі памылкі пры выкананні задання.

Заданне № 2 правярала засваенне вучнямі пунктуацыйных норм. У цэлым з заданнем справіліся 85,6 % навучэнцаў, 14,4 % — дапусцілі памылкі.

У заданні № 2 I варыянта патрэбна было выбраць знак прыпынку (двукроп'е) для пастаноўкі паміж часткамі ў бяззлучнікавым складаным сказе, II варыянта — знакі прыпынку (коску і працяжнік) для афарм-

Табліца 2. — Вынікі выканання заданняў кантрольнай работы

Узровень засваення вучэбнага матэрыялу	Від заданняў	Нумар задання	Змест задання	Колькасць навучэнцаў, якія правільна выканалі заданне (%)
I	Выбар аднаго правільнага адказу з пяці прапанаваных	1	Вызначыць фанетычную з'яву, якая назіраецца ў прапанаваным слове	84,4
		2	Вызначыць знак прыпынку, прапушчаны ва ўказаным сказе	85,6
II	Выбар двух правільных адказаў з пяці прапанаваных	3	Падабраць два словы-сінонімы да ўказанага слова з тэксту	38,1
		4	Адзначыць два словы, напісанне якіх адпавядае ўказаным правілам арфаграфіі	47,5
III	Устанаўленне адпаведнасці паміж элементамі двух мностваў	5	Вызначыць, што адлюстроўваюць выразы (тэму, асноўную думку, падтэму) прапанаванага для аналізу тэксту	32,0
		6	Устанавіць адпаведнасць паміж словамі і іх марфемнай будовай	29,6
IV	Кароткі пісьмовы адказ	7	Вызначыць і запісаць стыль і тып прапанаванага для аналізу тэксту	2,5
		8	Утварыць ад прапанаванага слова ўказаным спосабам іншае слова (дзеяслоў), ад яго ўтварыць дзеепрыметнік з указанымі граматычнымі катэгорыямі, выкарыстоўваючы формаўтваральныя марфемы, якія з'яўляюцца паказчыкамі гэтых граматычных катэгорый	19,6
V	Разгорнуты пісьмовы адказ	9	Знайсці і выправіць у выказваннях маўленчыя памылкі, запісаць правільныя сказы	8,0
		10	Скласці і запісаць тэкст (5—7 сказаў) на прапанаваную тэму пэўнага тыпу маўлення, даць загаловак	3,0

лення сінтаксічнай канструкцыі з простай мовай, III варыянта — знак прыпынку (коску) для пастаноўкі паміж часткамі ў складаназалежным сказе, IV варыянта — знак прыпынку (коску) для адасаблення азначэння. Вынікі выканання задання № 2 прадстаўлены ў табліцы 3.

Заданне № 3 было накіравана на праверку засваення лексічных норм сучаснай беларускай мовы. У заданні патрабавалася вызначыць два сінонімы з пяці прапанаваных слоў да выдзеленага ў тэксце слова. З заданнем справіліся 38,1 % навучэнцаў, памылкі дапусцілі 61,9 % навучэнцаў.

Заданне № 4 правярала засваенне вучнямі арфаграфічных норм. Навучэнцам неабходна было адзначыць два словы з пяці прапанаваных, напісанне якіх адпавядае пэўным арфаграфічным правілам. Без памылак выканалі заданне 47,5 % навучэнцаў, 52,2 % навучэнцаў дапусцілі памылкі, 0,3 % — не прыступілі да выканання дадзенага задання.

У заданні № 4 для I варыянта патрэбна было вызначыць словы, напісанне якіх адпавядае правілу «Правапіс падоўжаных зычных», для II варыянта — правілам, якія падпарадкоўваюцца марфалагічнаму прынцыпу напісання — «Правапіс звонкіх зычных перад глухімі», «Правапіс прыставак на зычны», для III варыянта — «Правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных

Табліца 3. — Вынікі выканання задання № 2

Варыянт	Колькасць навучэнцаў (%)		
	правільна выканалі заданне	няправільна выканалі заданне	не прыступілі да выканання задання
I	80,1	19,9	0
II	83,3	16,6	0,1
III	85,5	14,5	0
IV	94,5	5,5	0

Табліца 4. — Вынікі выканання задання № 4

Варыянт	Колькасць навучэнцаў (%)		
	правільна выканалі заданне	няправільна выканалі заданне	не прыступілі да выканання задання
I	59,0	40,9	0,1
II	35,8	63,3	0,9
III	59,6	40,2	0,2
IV	34,6	65,4	0

словах», для IV варыянта — «Правапіс прыстаўных зычных». Вынікі выканання задання № 4 прадстаўлены ў табліцы 4.

Заданне № 5 было накіравана на праверку ўменняў вызначаць тэму, асноўную думку, падтэму тэксту. Заданне правільна выканалі 32,0 % навучэнцаў, дапусцілі памылкі 67,7 % навучэнцаў, не прыступілі да яго выканання 0,3 % навучэнцаў.

Для выканання **задання № 6** навучэнцам неабходна было ведаць марфемы і ўмець вызначаць іх у словах. Навучэнцам прапаноўвалася падабраць да трох слоў адпаведныя ім схематычныя запісы марфемнай будовы слова. Заданне без памылак выканалі 29,6 % навучэнцаў, дапусцілі памылкі 69,8 % навучэнцаў, не прыступілі да яго выканання 0,6 % навучэнцаў.

Для выканання **задання № 7** навучэнцам неабходна было ведаць функцыянальныя стылі маўлення і тыпы тэкстаў, умець вызначаць стыль і тып, да якіх належыць прапанаваны тэкст. Гэта заданне правільна выканалі 2,5 % навучэнцаў, 95,8 % навучэнцаў выканалі заданне з памылкамі, 1,7 % навучэнцаў да выканання дадзенага задання не прыступілі.

Пры вызначэнні функцыянальнага стылю, да якога належыць тэкст, дапусцілі памылкі 36,5 % навучэнцаў, не змаглі правільна вызначыць тып тэксту 64,5 % навучэнцаў.

Выконваючы заданне № 7, некаторыя навучэнцы дапусцілі таксама арфаграфічныя памылкі (на правапіс ***д*** і ***дз, т*** і ***ц,*** галосных ***е, ё, я,*** галосных ***о, э, а,*** падоўжаных зычных; некаторых спалучэнняў зычных), пунктуацыйныя памылкі, няправільна ўтварылі словы.

У ходзе выканання **задання № 8** навучэнцы павінны былі прадэманстраваць уменне ўтвараць новыя словы ад прапанаваных адпаведным спосабам, а таксама пры дапамозе формаўтваральных марфем формы слоў з зададзенымі граматычнымі катэгорыямі, паказчыкамі якіх з'яўляюцца адпаведныя марфемы. Заданне выканалі правільна 19,6 % навучэнцаў, 71,9 % — дапусцілі памылкі, 8,5 % навучэнцаў да выканання задання не прыступілі.

Пры гэтым неабходна адзначыць, што 78,0 % навучэнцаў дапусцілі памылкі пры ўтварэнні дзеяслова і/або яго форм, 10,6 % утварылі слова іншым спосабам; 0,4 % пры ўтварэнні форм дзеяслова выкарысталі марфемы, якія з'яўляюцца паказчыкамі іншых граматычных катэгорый. Утварылі словы, якія не адпавядалі прыведзенай у заданні фармулёўцы (з іншым лексічным значэннем), 1,8 % навучэнцаў.

Пры выкананні задання № 8 навучэнцы дапусцілі арфаграфічныя памылкі на правапіс падоўжаных зычных; галосных ***е, ё, я,*** галосных ***о, э, а, у*** і ***ў,*** некаторых спалучэнняў зычных, мяккага знака і апострафа.

З **заданнем № 9,** у якім патрэбна было знайсці ў сказах маўленчыя памылкі і запісаць сказы правільна, без памылак, справіліся 8,0 % навучэнцаў; 80,5 % навучэнцаў выканалі заданне з памылкамі, 11,5 % навучэнцаў не прыступілі да яго выканання.

Выконваючы заданне № 9, навучэнцы не змаглі правільна выправіць парушэнні норм беларускай літаратурнай мовы (81,8 %), вызначыць лексічнае значэнне слоў (7,8 %); дапусцілі памылкі, утвараючы новыя словы (1,3 %); дапусцілі арфаграфічныя памылкі (на правапіс ***у*** і ***ў*** (3,0%), прыставак, якія заканчваюцца на зычны (1,8 %), галосных ***о, э, а*** і галосных ***е, ё, я*** (па 1,4 %), некаторых спалучэнняў зычных (0,8 %), ***д*** і ***дз, т*** і ***ц*** (0,6 %), падоўжаных зычных (0,4 %); спалучэнняў галосных у запазычаных словах (0,3 %), правапіс вялікай і малой літар, слоў разам, праз злучок і асобна, ***і, ы, й*** пасля прыставак (па 0,2 %), мяккага знака і апострафа (0,1 %), прыстаўных галосных, прыстаўных і ўстаўных зычных (0,03 %)) і пунктуацыйныя памылкі (паводле правіл: знакі прыпынку ў канцы сказа (4,1 %); знакі прыпынку ў сказах з адасобленымі членамі сказа (0,6 %); знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі (0,2 %); працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам, знакі прыпынку ў сказах са звароткамі, знакі прыпынку паміж часткамі ў складаназлучаных сказах (па 0,1 %)).

Заданне № 10, у якім патрэбна было запісаць тэкст на прапанаваную тэму пэўнага тыпу (тэкст-разважанне), правільна выканалі 3,0 % навучэнцаў; 69,6 % навучэнцаў дапусцілі памылкі, 27,4 % навучэнцаў да выканання гэтага задання не прыступілі.

Пісьмовыя тэксты навучэнцаў мелі наступныя недахопы ў змесце: не былі ўлічаны сфера выкарыстання, мэты, умовы зносін, адрасат, тып маўлення (47,8 % навучэнцаў); парушана сэнсавая сувязь частак тэксту, сказаў, адсутнічаў загаловак (14,6 %); не раскрыта тэма і/або асноўная думка (0,8 %).

Пры маўленчым афармленні ўласных тэкстаў навучэнцы ў недастатковай ступені выкарыстоўвалі стылістычныя магчымасці лексікі і фразеалогіі (29,3 %), ужывалі словы з іншым лексічным значэннем (2,6 %), няправільна падбіралі да слоў сінонімы, антонімы (1,0 %).

Ствараючы ўласныя пісьмовыя тэксты, навучэнцы дапусцілі арфаграфічныя памылкі на правапіс: ***у*** і ***ў*** (8,2 %), галосных ***о, э, а*** (5,6 %), галосных ***е, ё, я*** (4,9 %), слоў разам, праз злучок і асобна (3,3 %), мяккага знака і апострафа (3,1 %), падоўжаных зычных (2,43 %), вялікай і малой літар (2,4 %), ***д*** і ***дз, т*** і ***ц*** (2,36 %), прыставак, якія заканчваюцца на зычны (1,5%), некаторых спалучэнняў зычных (1,4 %), ***і, ы, й*** пасля прыставак, спалучэнняў галосных у запазычаных словах (па 0,4 %), прыстаўных галосных, прыстаўных і ўстаўных зычных (0,2 %).

Ва ўласных тэкстах навучэнцы дапусцілі памылкі на наступныя пунктуацыйныя правілы: знакі прыпынку паміж часткамі ў складаназалежных сказах (13,8 %); знакі прыпынку пры пабочных словах, словазлучэннях і сказах (6,5 %); працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам (4,1 %); знакі прыпынку ў канцы сказа (3,6 %); знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі, знакі прыпынку ў сказах з адасобленымі членамі сказа (па 2,7 %); знакі прыпынку паміж часткамі ў складаназлучаных сказах (2,2 %); знакі прыпынку ў канструкцыях з чужой мовай, пунктуацыйнае афармленне цытат (1,0 %); знакі прыпынку пры параўнальных зваротах (0,8 %); знакі прыпынку паміж часткамі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак (0,5 %); знакі прыпынку ў сказах са звароткамі (0,2 %).

У тэкстах навучэнцаў адзначаны і няправільна ўтвораныя формы слоў (каля 6 %).

Фактары, якія аказваюць уздзеянне на засваенне зместу адукацыі па вучэбным прадмеце «Беларуская мова».

Апытанне навучэнцаў — удзельнікаў РКР па вучэбным прадмеце «Беларуская

мова» — паказала, што кантрольную работу ацанілі як цяжкую для сябе 8,6 % з іх. Для большасці навучэнцаў (77,4 %) цяжкімі былі толькі некаторыя заданні кантрольнай работы. Каля 11,6 % апытаных адказалі, што кантрольная работа не выклікала ў іх цяжкасцей.

У якасці прычын, якія выклікаюць цяжкасці пры вывучэнні вучэбнага матэрыялу, навучэнцы ўказалі:

— уласныя ляноту і неарганізаванасць (45,3 %);

— цяжкасць вучэбнага прадмета (38,8 %);

— пропускі заняткаў і ненавёрстванне вучэбнага матэрыялу (20,5 %);

— хуткі тэмп вучэбных заняткаў (20,5 %);

— вялікі аб'ём вучэбнага матэрыялу, які адводзіцца для засваення на адных вучэбных занятках (20,5 %);

— цяжкую мову выкладу вучэбнага матэрыялу ў вучэбным дапаможніку (18,5 %);

— няўменне выдзяляць галоўнае ў тэксце (14,0 %).

У якасці прычын цяжкасцей таксама ўказваліся наступныя: «аб'ём дамашніх заданняў вельмі вялікі» (12,8 % адказаў), «перашкаджае шум у класе ў час вучэбных заняткаў» (9,8 %), «настаўнік не зусім зразумела тлумачыць вучэбны матэрыял» (6,1 %).

У большасці выпадкаў пры ўзнікненні цяжкасцей пры вывучэнні вучэбнага прадмета навучэнцы звяртаюцца па дапамогу да настаўніка або стараюцца разабрацца самастойна па вучэбным дапаможніку (65,6 % і 60,0 % адпаведна). Таксама просяць дапамогі ў аднакласнікаў (сяброў) 58,8 % апытаных, радзей — у бацькоў, родных (20,7 %). Наведваюць дадатковыя заняткі ва ўстанове адукацыі (18,6 %), займаюцца з рэпетытарам па беларускай мове (7,8 %). Аднак не лічаць патрэбным навёрстваць вучэбны матэрыял у выпадку пропускаў (знаходзяць магчымасць спісаць гатовы варыянт адказу) каля 18,9 % навучэнцаў X класа.

У працэсе даследавання вывучалася сфарміраванасць матывацыі вучэбнай дзейнасці навучэнцаў па вучэбным прадмеце «Беларуская мова». Для выяўлення накіраванасці і ўзроўню развіцця ўнутранай матывацыі навучэнцаў выкарыстоўвалася методыка дыягностыкі накіраванасці вучэбнай матывацыі Т. Д. Дубавіцкай.

Унутраныя матывы абумоўлены пазнавальнай патрэбнасцю навучэнцаў, інтарэсам да працэсу вывучэння вучэбнага прадмета і яго выніку. Дамінаванне ўнутранай матывацыі характарызуецца праяўленнем высокай пазнавальнай актыўнасці навучэнцаў у працэсе вывучэння вучэбнага прадмета. Пры ўнутранай матывацыі *атрыманне ведаў* выступае не як сродак дасягнення якіх-небудзь мэт, а як *мэта дзейнасці навучэнцаў*. Унутраная матывацыя вядзе да найлепшых вынікаў у працэсе вучэння, таму дзейнасць настаўніка па фарміраванні матываў павінна быць накіравана на развіццё пазнавальнай цікаўнасці навучэнцаў.

Знешнія станоўчыя матывы абумоўлены імкненнем асобы заняць пэўную сацыяльную пазіцыю, жаданнем атрымаць станоўчыя адзнакі і пахвалу з боку дарослых, адпавядаць чаканням бацькоў і педагогаў. Знешнія матывы характарызуюцца тым, што навучэнец дзейнічае па доўгу, абавязку. Вучоба ў многіх выпадках ажыццяўляецца дзеля прэстыжу або лідарства. Знешнія станоўчыя матывы могуць пераходзіць ва ўнутраныя і наадварот. Знешнія адмоўныя матывы заключаюцца ў пазбяганні непрыемнасцей, нежаданні вывучаць вучэбны прадмет і суправаджаюцца адмоўнымі эмоцыямі.

У выніку даследавання было выяўлена, што па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» ў большасці навучэнцаў (68,8 %) сфарміраваны ўнутраныя матывы, а ў трэці навучэнцаў (31,2 %) — знешнія матывы.

На выніка вучэбнай дзейнасці ўздзейнічае актыўнасць навучэнцаў на вучэбных занятках. Крыху больш за палову апытаных (57,1 %) указалі ў анкетах, што на вучэбных занятках па беларускай мове яны ўважліва слухаюць настаўніка, дапаўняюць, выпраўляюць адказы аднакласнікаў, актыўна ўдзельнічаюць у абмеркаванні вучэбных пытанняў і заданняў, задаюць пытанні настаўніку, калі што не зразумелі. Часам праяўляюць такую актыўнасць на ўроках 38,4 % навучэнцаў. Больш за трэць навучэнцаў (36,8 %) па-

водзяць сябе пасіўна: яны ўважліва слухаюць настаўніка, выконваюць прапанаваныя заданні, але пры гэтым не стараюцца праяўляць актыўнасці на ўроку, не перапытваюць настаўніка, калі нешта не зразумелі. Аднак ёсць і такія навучэнцы, якія прысутнічаюць на вучэбных занятках, але не ўключаюцца ў вучэбны працэс. Яны няўважліва слухаюць настаўніка і адказы аднакласнікаў, паўтараюць у гэты час вучэбны матэрыял, па якім іх могуць апытаць, займаюцца іншымі справамі. У ходзе анкетавання 5,1 % рэспандэнтаў адказалі, што на вучэбных занятках па беларускай мове яны паводзяць сябе так практычна заўсёды (19,1 % — часам).

Псіхалагічны мікраклімат на вучэбных занятках таксама аказвае ўплыў на вынікі вучэбнай дзейнасці навучэнцаў. Каля 5 % навучэнцаў указалі, што на вучэбных занятках па дадзеным вучэбным прадмеце яны часта адчуваюць дыскамфорт, няўпэўненасць, напружанасць, 30,2 % — часам. У асноўным такі стан абумоўлены адсутнасцю сітуацыі поспеху на вучэбных занятках (44,4 % адказаў навучэнцаў) і недастаткова высокімі адзнакамі па вучэбным прадмеце (37,7 %). Неабходна адзначыць, што стварэнне сітуацыі поспеху з'яўляецца ўмовай фарміравання пазітыўнай самаацэнкі, станоўчай вучэбнай матывацыі і індывідуальнага прагрэсу навучэнца ў вучэбнай дзейнасці. Нярэдка прычынай дыскамфорту на вучэбных занятках з'яўляецца адсутнасць узаемаразумення з настаўнікам (14,5 %) і напружаныя адносіны з аднакласнікамі (7,9 %).

Важным для паспяховага засваення вучэбнага матэрыялу з'яўляецца самастойнае выкананне навучэнцамі дамашніх заданняў. У ходзе апытання было выяўлена, што дамашняе заданне самастойна выконваюць заўсёды 68,6 % навучэнцаў, не заўсёды — 29,9 %. 1,5 % навучэнцаў увогуле самастойна не выконваюць дамашняе заданне. На пытанне, чаму яны не могуць самастойна справіцца з дамашнім заданнем па беларускай мове, часцей за ўсё даваўся адказ, што заданні з'яўляюцца складанымі (53,2 %). Некаторыя не ўмеюць прымяніць свае веды пры выкананні заданняў (28,4 %). Каля 22,5 % рэспандэнтаў прызналіся, што не лічаць патрэбным выконваць заданні, выкананне якіх можна спісаць у аднакласнікаў; 11,8 % не бачаць у гэтым сэнсу, паколькі настаўнік не заўсёды правярае дамашняе заданне.

Пры правядзенні РКР таксама ажыццяўлялася анкетаванне педагогаў-прадметнікаў (195 чалавек). Сярод апытаных педагогаў 46,7 % маюць вышэйшую катэгорыю, 46,7 % — першую, 3,5 % — другую і 2,1 % — без катэгорыі. Два чалавекі (1,0 %) маюць кваліфікацыйную катэгорыю «настаўнік-метадыст». У выбарцы даследавання пераважаюць педагогі з вялікім педагагічным стажам: 66,7 % працуюць настаўнікам больш за 20 гадоў, 21,0 % — 16—20 гадоў, 4,1 % — 11—15 гадоў, 3,1 % — 6—10 гадоў, 4,6 % — 1—5 гадоў, 0,5 % — менш за год.

Як паказалі вынікі апытання педагогаў, пераважная большасць з іх (99,0 %) задаволены арганізацыяй адукацыйнага працэсу па беларускай мове, магчымасцямі асабаснага і прафесійнага росту ў сваіх установах адукацыі, а таксама ўзаемаадносінамі ў педагагічным калектыве. Вынікамі сваёй педагагічнай дзейнасці задаволены 77,9 % апытаных.

У якасці фактараў, якія зніжаюць эфектыўнасць навучання беларускай мове навучэнцаў класа, у якім праводзілася РКР, большасць педагогаў адзначалі недастаткова высокую матывацыю навучэнцаў (76,4 %). Крыху больш за трэць апытаных (40 %) таксама назвалі недастатковую сфарміраванасць у навучэнцаў агульнавучэбных уменняў. Нерацыянальнае выкарыстанне часу вучэбных заняткаў адзначылі 5,6 % педагогаў. Эфектыўнасць навучання зніжаюць, па меркаванні рэспандэнтаў, вялікая затрата часу на падтрыманне дысцыпліны на вучэбных занятках і адсутнасць у педагога часу для самаадукацыі, якаснай падрыхтоўкі да вучэбных заняткаў (па 4,6 %).

Асноўныя прычыны цяжкасцей навучэнцаў X класа пры вывучэнні беларускай мовы (па меркаванні настаўнікаў) прадстаўлены ў табліцы 5.

Даныя табліцы 5 сведчаць пра тое, што ў пераліку асноўных прычын цяжкасцей навучэнцаў першымі ідуць: адсутнасць у іх уменняў рацыянальна арганізоўваць сваю вучэбную работу, лагічна выкладаць свае

думкі з выкарыстаннем прадметнай тэрміналогіі, недастаткова сфарміраванае ўменне аналізаваць, устанаўліваць прычынна-выніковыя сувязі, рабіць вывады. Указаныя прычыны цяжкасцей навучэнцаў могуць быць ліквідаваны самімі настаўнікамі ў працэсе навучання вучэбнаму прадмету.

Настаўнікі беларускай мовы хацелі б павысіць узровень сваёй прафесійнай падрыхтоўкі па наступных пытаннях:

— работа з адоранымі навучэнцамі (41,0 %);

— сучасныя тэхналогіі навучання (38,5 %);

— выкарыстанне ў адукацыйным працэсе кампанентаў ВМК па вучэбным прадмеце, уключаючы электронныя сродкі навучання (34,4 %);

— выкладанне вучэбнага прадмета на павышаным узроўні (25,6 %);

— дыягностыка індывідуальна-псіхалагічных асаблівасцей навучэнцаў (25,1 %);

— рэалізацыя кампетэнтнаснага падыходу ў выкладанні вучэбнага прадмета (19,5 %);

— работа з навучэнцамі, у якіх узнікаюць цяжкасці ў навучанні (15,4 %);

— кантрольна-ацэначная дзейнасць педагога і навучэнцаў (8,7 %).

З улікам вышэйвыкладзенага з мэтай павышэння ўзроўню падрыхтоўкі навучэнцаў у працэсе навучання вучэбнаму прадмету «Беларуская мова» рэкамендуецца:

Адміністрацыі ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі:

1. Арганізаваць у 2019/2020 навучальным годзе вывучэнне вучэбнага прадмета «Беларуская мова» з улікам рэкамендацый

Табліца 5. — Асноўныя прычыны цяжкасцей навучэнцаў X класа пры вывучэнні вучэбнага прадмета «Беларуская мова»

№ п/п	Прычыны цяжкасцей навучэнцаў X класа пры вывучэнні вучэбнага прадмета «Беларуская мова»	Колькасць рэспандэнтаў (%)		
		Так	Не	Цяжка адказаць
1	Недастаткова сфарміравана ўменне выкарыстоўваць чытанне як сродак навучання	38,5	53,8	7,7
2	Няўменне кантраляваць і ацэньваць вынікі сваёй дзейнасці	40,5	52,3	7,2
3	Недастаткова сфарміравана ўменне аналізаваць, устанаўліваць прычынна-выніковыя сувязі, рабіць вывады	54,4	34,8	10,8
4	Няўменне лагічна выкладаць свае думкі з выкарыстаннем прадметнай тэрміналогіі	55,9	35,9	8,2
5	Частыя пропускі вучэбных заняткаў	32,8	58,5	8,7
6	Адсутнасць навыкаў выкарыстання тэарэтычных ведаў пры рашэнні вучэбных задач практычнага характару	27,7	50,8	21,5
7	Адсутнасць навыкаў самастойнай работы з вучэбным дапаможнікам	17,9	77,5	4,6
8	Адсутнасць навыкаў самастойнай работы з дадатковымі крыніцамі інфармацыі па вучэбным прадмеце	36,4	53,9	9,7
9	Адсутнасць уменняў рацыянальна арганізоўваць сваю вучэбную работу	58,5	27,7	13,8
10	Недастатковая ступень сфарміраванасці ўменняў узаемадзейнічаць з аднакласнікамі, настаўнікам у працэсе вывучэння вучэбнага прадмета	10,3	77,9	11,8
11	Нізкая матывацыя навучэнцаў да вывучэння вучэбнага прадмета	51,8	36,4	11,8

па выніках рэспубліканскай кантрольнай работы.

2. Узмацніць кантроль за арганізацыяй адукацыйнага працэсу па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» і кантрольна-ацэначнай дзейнасцю настаўнікаў беларускай мовы.

Настаўнікам беларускай мовы і літаратуры:

1. Дэталёва планаваць арганізацыю работы на вучэбных занятках, рацыянальна размяркоўваць час.

2. Пры падрыхтоўцы да вучэбных заняткаў і іх правядзенні кіравацца прынцыпамі дыферэнцыяцыі і індывідуалізацыі навучання; рэалізоўваць у адукацыйным працэсе дзейнасны падыход.

3. Праводзіць планамерную работу па засваенні навучэнцамі фанетычных асаблівасцей беларускай мовы, арфаэпічных, арфаграфічных, лексічных, словаўтваральных, пунктуацыйных нормаў, авалоданні імі.

Пры аналізе тэкстаў і стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў навучэнцамі пастаянна звяртаць увагу на ўлік сферы выкарыстання, мэт, умоў зносін, адрасата, тыпу маўлення, захаванне сэнсавай сувязі частак тэксту, сказаў, раскрыццё тэмы і асноўнай думкі, ролю загалоўка.

4. Забяспечваць умовы для ўключэння ўсіх навучэнцаў у вучэбна-пазнавальную дзейнасць (у тым ліку спрыяць устанаўленню станоўчага псіхалагічнага мікраклімату).

5. Выкарыстоўваць у адукацыйным працэсе сучасныя тэхналогіі навучання, разнастайныя прыёмы зваротнай сувязі.

6. Сістэматычна праводзіць дыягностыку вучэбных дасягненняў навучэнцаў і своечасовую карэкцыю іх ведаў і ўменняў.

7. Аб’ектыўна ацэньваць вучэбныя дасягненні навучэнцаў; выкарыстоўваць на вучэбных занятках прыёмы самаацэнкі.

8. Сістэматычна праводзіць работу па паўтарэнні вывучанага раней праграмнага матэрыялу.

Метадычным аб’яднанням настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры:

Павысіць эфектыўнасць метадычнай работы па наступных напрамках:

— фарміраванне ў навучэнцаў станоўчай матывацыі вывучэння вучэбнага прадмета «Беларуская мова»;

— эфектыўныя метады і прыёмы фарміравання ў навучэнцаў навыкаў правільнага вуснага і пісьмовага маўлення;

— актывізацыя пазнавальнай дзейнасці навучэнцаў у працэсе навучання вучэбнаму прадмету «Беларуская мова»;

— выкарыстанне сучасных тэхналогій у працэсе навучання вучэбнаму прадмету «Беларуская мова»;

— арганізацыя работы з навучэнцамі, якія маюць цяжкасці ў навучанні (своечасовае выяўленне цяжкасцей, прабелаў у ведах; выкарыстанне разнастайных падыходаў, метадаў і прыёмаў);

— прыёмы арганізацыі зваротнай сувязі, якія дазваляюць своечасова выяўляць прабелы ў ведах і ўменнях навучэнцаў;

— кантрольна-ацэначная дзейнасць педагога і навучэнцаў (крытэрыі ацэньвання настаўнікам вусных адказаў і пісьмовых работ навучэнцаў; навучанне самаацэнцы вынікаў вучэбнай дзейнасці);

— псіхолага-педагагічнае ўзаемадзеянне настаўніка і навучэнцаў (стварэнне ў класе станоўчага псіхалагічнага мікраклімату, улік узроставых і псіхалагічных асаблівасцей навучэнцаў у працэсе навучання).

Установам павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў адукацыі:

Уключыць у планы падрыхтоўкі настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры наступныя пытанні:

— выкарыстанне сучасных тэхналогій у працэсе навучання вучэбнаму прадмету «Беларуская мова»;

— кантрольна-ацэначная дзейнасць педагога;

— арганізацыя работы з навучэнцамі, у якіх узнікаюць цяжкасці ў навучанні;

— эфектыўныя метады і прыёмы ўдасканалення спецыяльных і агульнавучэбных уменняў навучэнцаў на вучэбных занятках па беларускай мове.

Материалы подготовлены специалистами управления мониторинга качества образования Национального института образования